

Тунахіна О. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології і перекладу
Запорізького національного університету

ФОРМИ Й ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ВІКТОРІАНСЬКОГО ПРЕТЕКСТУ В ПОСТВІКТОРІАНСЬКОМУ РОМАНІ ДЖ. ФФОРДЕ «THE EYRE AFFAIR»

Анотація. З огляду на концепції «відкритого твору» У. Еко та «деривативної літератури» В. Мюллера в статті досліджено своєрідність актуалізації метатекстової природи й адаптивного потенціалу вікторіанського претексту (роману Ш. Бронте «Джен Ейр») через метафоричне переосмислення категорії відкритості, концепту світу як тексту, механізмів металепису й інтерфігуральності в постмодерністському інтер'єрі бібліотриллеру Дж. Ффорде «The Eyre Affair».

Ключові слова: «відкритий твір», метатекст, металепис, інтерфігуральність, концептуальна метафора, деривативна література, претекст.

Постановка проблеми. За кількістю парадигмальних текстів, що стали предметом художнього переосмислення наступників, вікторіанська літературна спадщина посідає одне з перших місць у сучасному літературному дискурсі. Традиція, започаткована 1966 року знаковим для «вікторіанського відродження» романом Дж. Піс «Wide Sargasso Sea», постає на межі ХХ – ХХІ ст. у широкому розмаїтті інтерпретативних модусів та форм: від альтернативних тлумачень претексту («Jack Maggs» П. Кері) до його осучаснення («Dorian» У. Селфа), від серіалізації класичних сюжетів за лекалами масової літератури (цикл «My Mr. Rochester» Л.К. Пігел) до їх ретрофутуристичної візії («The Difference Engine» У. Гібсона та Б. Стерлінга як переосмислення «Сибілли» Б. Дізраелі в естетиці стімпанку), від прискіпливої реконструкції незавершених текстів вікторіанських попередників («Emma Brown» Ш. Бронте та К. Бойлан) до епатажних експериментів у стилістиці mash-up («Pride and Prejudice and Zombies» С. Грем-Сміта).

Причини високого попиту на, здавалося б, «замкнені» культурною традицією тексти в сучасному літературному дискурсі слід шукати, на думку дослідників, не лише в екстралінгвістичній площині «вікторіанського відродження» другої половини ХХ ст. Переосмислення попереднього досвіду через його переінакшення, адаптацію, реінтерпретацію було важливою рисою вікторіанського канону. Про транзитивність як одну з естетичних доміант вікторіанської доби, згодом успадковану постмодерністами, говорить, зокрема, Л. Хатчеон. У передмові до фундаментальної роботи «Theory of Adaptation» наковець зазначає: «The Victorians had a habit of adapting just about everything – and in just about every possible direction. The stories of poems, novels, plays, operas, paintings, songs, dances and tableaux vivants were constantly being adapted from one medium to another and then back again» [1, с. 5].

Висвітлюючи перебіг бурхливої полеміки навколо категорій оригінальності й запозичення, що залишила слід у критичному доробку, щоденниках і листах видатних вікторіанських письменників від Дж. Еліот й Ч. Діккенса до У. Патера й О. Уайльда, Р. Макфарлейн доходить висновку, що іманентна «пластичність» вікторіанських творів, їх високий адаптивний потенціал генетично зумовлені характерним для вікторіанської доби пріоритетом принципу *inventio* над суто романтичним *creatio*, переписування (*rewriting*) над власне письмом (*writing*), унаслідок чого «originality and newness were unobtainable aspirations to many Victorians, and borrowedness, textual messiness and overlap became distinguished features of a literary work» [2, с. 214].

Зауважимо, що запропонована Д. Шиллер жанрова модель невікторіанського роману як форми діалогу з вікторіанською традицією далеко не вичерпує діапазону сучасних реінтерпретацій вікторіанського претексту, свідомо чому є час від часу повторювані спроби винести поза її межі навіть такі, здавалося б, класичні взірці жанру, як «Wide Sargasso Sea» [3, с. 156]. У межах більш узагальнювального підходу до вивчення специфіки переосмислення вікторіанської літературної спадщини в концептосфері постмодернізму Ж. Летіс'є, Д. Куціч, Д. Садофф та А. Кіршкнопф користуються ширшим поняттям «поствікторіанський роман» для позначення «the intention of revision rather than repetition of earlier narrative» [4, с. 35], підкреслення парадоксальної природи історичної наступності [5] та розмежування ностальгічної та деконструктивістської тенденцій у «вікторіанському відродженні» порубіжжя ХХ – ХХІ ст. [6].

Принципову відмінність невікторіанського роману від поствікторіанського становить, на нашу думку, той факт, що останній актуалізує вікторіанський претекст у його метатекстуальному статусі, орієнтуючись насамперед на культурне поле, створюване ним у масовій свідомості. Цікавим прикладом такої актуалізації може слугувати бібліотриллер валлійського письменника Дж. Ффорде «The Eyre Affair» – перший із серії романів про пригоди літературного детективу Четвер Танетою (Next Thursday) в альтернативній Англії, де станом на 1985 рік все ще триває Кримська війна, у повітрі вирують дирижаблі, а на чолі держави стоїть оруеллівська за духом глобальна корпорація «Голіаф». В ідеологічному сенсі паралельний світ роману Дж. Ффорде є відверто літературоцентричним: місце поп-ідолів у ньому займають класики, адепти культу У. Шекспіра поєднуються в подобі релігійних сект за принципом вирішення «шекспірівського питання»,

Уельська соціалістична республіка погрожує офіційному Лондону війною за відмову повернути на батьківщину оригінали віршів Д. Томаса, а у сфері розваг панує так званий літературний туризм – фізичне перенесення читачів у художній світі улюблених романів за допомогою Прозового Порталу.

У реальності, де література є найвищою цінністю, літературний присмак має навіть тероризм. Невловимому кримінальному генію Ахерону Гадесу, викладачеві англійської літератури за фахом, вдається викрасти і сховати з метою шантажу головну героїню культового роману «Джен Ейр», “a living national embodiment of England’s literary heritage” [7, с. 102], що спричиняє неабиякі хвилювання в суспільстві і загрожує національній безпеці. Після серії карколомних пригод у реаліях твору Ш. Бронте літературному детективу Четвер Танетой вдається повернути Джен у масток Торнфільд; проте в результаті втручання в художній світ, канонічний текст роману необоротно змінюється, що викликає обурення в офіційних інстанціях і захват у пересічних читачів.

Звісно, «The Eyre Affair» – далеко не перша спроба художнього переосмислення «Джен Ейр»; за кількістю деривативних текстів роман Ш. Бронте посідає одне з перших місць у світовій літературі. У фундаментальній роботі «The Bronte Transformations», що охоплює період із 1847 по 1994 роки, П. Стоунмен аналізує більш ніж 150 різноманітних адаптацій, реінтерпретацій та продовжень культового твору [8], а збірка «A Breath of Fresh Eyre» під редакцією М. Рубік та Е. Меттінгер-Шартман додає до цього переліку близько десяти нових текстів, датованих 1994–2004 роками [9]. Однак на тлі переважно феміністських, постфеміністських, постколоніальних прочитань «Джен Ейр», а також численних відверто комерційних проектів, які І. Детмер іронічно називає «will-Jane-be-happy-novels» [9, с. 81], роман Дж. Ффорде одразу ж впадає у вічі своєю естетичною чужорідністю: сатиричним та пародійним модусами, принципово іншим типом художньої умовності, дистопічним хронотопом тощо.

«The very first thing that strikes the reader of Jasper Fforde’s first novel, “The Eyre Affair”, is just how much he has filched from movies, television shows and other books», – зазначає літературний оглядач «The New York Times» М. Какутані. – As in “The X-Files”, government agents do battle with vampiric villains, shape-shifting evildoers and an assortment of supernatural phenomena» [10, с. 16]. Дійсно, попри експліцитно встановлений уже на рівні назви зв’язок із «Джен Ейр», творчий інструментарій Дж. Ффорде позичений швидше у В. Аллена, Д. Адамса, Л. Керрола чи К. Воннегута. Не спостерігається наступності із претекстом і на рівні жанру: там, де решта дописувачів зазвичай актуалізує одну з жанрових моделей оригіналу (роман виховання або романтичний роман), Дж. Ффорде синтезує елементи детективного, науково-фантастичного, пригодницького романів тощо. Під впливом жанрових кліше масової літератури психологічно розроблені характери «Джен Ейр» спрощуються до двомірних персонажів-масок. Наприклад, М. Льондорф зазначає: “Hemmungslos spinnt der Erzähler seine Welt der literarischen Fiktionen mit einer unendlichen Reihe von Einfällen aus. Dafür bleiben dem Leser jedoch komplizierte psychologische Analysen vollkommen erspart. Die Figuren bleiben eindimensional wie in einem Comic – und sollen wohl auch so sein” [11, с. 13].

Усе вищезазначене дає критикам підстави розглядати «The Eyre Affair» не в контексті діалогу із претекстом чи вікторіанським дискурсом у цілому, а швидше як часом надлишковий постмодерністський пастіш [12], «the incongruous juxtaposition of low comedy and high erudition» [13], вихідним матеріалом до якого, на думку К. Гутлебена, теоретично міг би слугувати будь-який популярний твір [3, с. 154].

Дійсно, на відміну від попередників, Дж. Ффорде не прагне якимось легітимізувати свої стосунки з претекстом. Якщо Д. Піс обґрунтовує звернення до роману Ш. Бронте відновленням справедливості стосовно маргіналізованої особистості [9, с. 44; 14, с. 38], а надзвичайно вільне поводження з оригіналом Д.М. Томаса виправдовується деконструкцією жанрових конвенцій вікторіанського роману в зіткненні з реальним життям [4, с. 114], то автор «The Eyre Affair» прямо зазначає: «The point about «Jane Eyre» is that it is a very familiar piece of work. I think most people have a good idea that it is a romantic Victorian novel even if they haven’t actually read it» [15], і в подальшому відверто орієнтується на метатекстовий статус оригіналу та формований ним горизонт читацьких сподівань. При цьому герменевтична стратегія впізнання як засіб організації авторсько-читацької взаємодії пародійно віддзеркалюється на рівні онтологічних засад художнього світу роману, де, як зазначалося вище, художні тексти є об’єктами поклоніння і добре відомі широкому загалу. Наприклад, вистава за історичною хронікою У. Шекспіра «Річард Третій» в альтернативній реальності «The Eyre Affair» розпочинається так:

«Richard opened his mouth to speak, and the whole audience erupted in unison:

– When is the winter of our discontent?

– Now, – replied Richard with a cruel smile, – is the winter of our discontent...

A cheer went up to the chandeliers high in the ceiling. The play had begun» [7, 182].

Проте апеляція до культового статусу оригіналу, на нашу думку, швидше працює на власноруч сконструйований імідж автора як суперечника надто мудрованого літературного аналізу [16], ніж висвітлює характер зв’язків роману Дж. Ффорде з претекстом. Вибір «Джен Ейр» у якості вихідного матеріалу для розбудови художнього світу, де однією з найважливіших соціальних практик постає читання, виглядає очевидним з урахуванням тієї уваги, яка приділяється у творі Ш. Бронте різним аспектам авторсько-читацької взаємодії.

Хоча «Джен Ейр» не є першим «романом про гувернантку» в історії англійської літератури (витоки жанру сягають 1800-х років, коли побачила світ «The Good French Governess» М. Еджуорт), саме у творі Ш. Бронте лімінальна, трансгресивна й через це потенційно загрозна для вікторіанського суспільства фігура гувернантки виходить поза межі історичного і соціального контексту на рівень архетипу, стаючи символом бунтівної жіночості та ідеалом нон-конформізму для багатьох поколінь читачів. Ця внутрішня нетотожність роману, підтверджена як надзвичайно широким діапазоном критичних відгуків, так і великою кількістю реінтерпретацій, дає Б. Шафф підстави вважати «Джен Ейр» прототипом «відкритого», у термінології У. Еко, твору [9, с. 34].

Стратегія «відкритості» постулюється в романі Ш. Бронте на рівні не лише ідеологічних, але й нарративних

надкодувань. Чимало критичних прочитань позиціюють «Джен Ейр» як історію поступового опанування автором (і фізичним, і фіктивним) власного нарративу через поетапне конструювання ідентичностей оповідача, письменника і, врешті-решт, читача. Саме здатність Джен відокремлювати простір художній від простору дискурсивного делегує їй «an authority to author her own life» [17, с. 199], епітомізовану, на думку Дж. К. Оутс, у відомій ремарці «Reader, I married him» [18, с. 202].

Хоча Г. Блум розглядає пряме звернення до аудиторії проявом авторської агресії («Few novels match this one in the author's will-to-power over her reader» [19, с. 4–5]), а С. Монод взагалі звинувачує Ш. Бронте в недовірі до читача («Charlotte Brontë is thus led to bully her reader because she distrusts him ... he is a vapid, conventional creature, clearly deserving no more than he is given» [19, с. 5]), більшість критиків схильні вважати репліку Джен «an emblematic sentence of the collaborative motivation of narrator and reader, showing that reader experience is troped within the text» [20, с. 23]. Така амбівалентність може бути непрямим наслідком двоїстості позиції самої Ш. Бронте, на яку звертає увагу Л. Міллер. На сторінках її біографічного дослідження «The Bronte Myth» автор «Джен Ейр» постає як хамелеоноподібна фігура, здатна віртуозно пристосовуватися до вимог цільової аудиторії: наприклад, переконувати Е. Гаскелл, що ніколи не буде писати заради популярності та грошей, і водночас зізнаватися Дж. Г. Льюїсу, що головна її мета – задоволення потреб читацького загалу [4, с. 156]. Так чи інакше та імпліцитно закладена в текст можливість продовження, на думку В. Каннінгема, не лише обумовлює відкритість фіналу, але й спонукає читача до заповнення залишених автором лакун [21]. Судячи з великої кількості продовжень основної сюжетної лінії роману (лише за останнє десятиріччя таких нараховується більш як десять), цей меседж не залишається непоміченим, однак твір Дж. Ффорде є чи не першим, де стосунки читача й тексту піддаються металептичному, у визначенні Д. Маліна [22], переосмисленню, вивчення природи й специфіки якого і становитиме мету цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заповнення лакун вихідного тексту здійснюється автором шляхом трансгресії онтологічних ієрархій та кордонів “between inside and outside, story and world” [9, с. 169], метафорично реалізованої через мотив фізичного втручання читача в художній світ претексту. Так, наприклад, справжньою причиною падіння містера Рочестера з коня у відомій сцені його знайомства із Джен виявляється раптова матеріалізація на дорозі юної Четвер Танетой, унаслідок чого оригінал поповнюється такими рядками: «Suddenly, the rider, perceiving the small girl in his path for the first time, uttered: “What the deuce – and reined his horse rapidly to the left, away from me but on to the slippery ice. The horse lost its footing and went crashing to the ground. I took a step back, mortified at the accident I had caused» [7, с. 66].

Аналізуючи своєрідність застосування в романі Дж. Ффорде металептичного інструментарію, М. Рубік цілком справедливо зазначає, що основна його функція – «at once to duplicate and make fun of the invitation extended by all romance to engage emotionally with fictional characters» [9, с. 174]. Фізичне перенесення героїв «The Eyre Affair» у художній світ роману Ш. Бронте постає, таким чином, як типowo

абсурдистський прийом розгортання тропу – буквализації переносного значення концептуальної метафори, у цьому випадку – метафори читання як занурення в текст. Читання такого роду В. Набоков називає першим типом емоційного читання і характеризує його як «вбоге, таке, що живиться простими емоціями та має відверто суб'єктивний характер» [23, с. 26–27].

Не поділяючи доволі критичної оцінки В. Набокова, Б. МакХейл визначає емоційний модус читання як такий, що за замовчуванням актуалізується нарративними конвенціями вікторіанської класики («many Western narratives are unwittingly metaleptic because they make the readers fall in love with the characters» [24, с. 222]), і провокує читача до переосмислення або доповнення претексту. При цьому, як зазначає дослідник, неминуче спотворення онтологічних рамок вихідного тексту викликає в інтерпретатора труднощі не стільки когнітивного, скільки знов-таки емоційного плану, «because the status of these novels as national cultural capital forbids tempering with any detail» [24, с. 224]. У романі Дж. Ффорде «замкненість» претексту метафорично реалізована через комплекс заборон, які спіткають «літературних туристів» під час подорожей художніми світами відомих творів: будь-яке втручання загрожує викривленням оригіналу, єдиний можливий статус, у якому читач-турист може перебувати в просторі твору – це статус пасивного спостерігача.

Окреме ускладнення викликає питання «запозичення» з претексту образів героїв, яке М. МакХейл визнає «not really permissible... to our normal literary institutions» [24, с. 57]. Критична й епістолярна спадщина авторів відомих реінтерпретацій «Джен Ейр» містить чимало рефлексій стосовно такого культурного табу. Наприклад, Дж. Піс розмірковує: “I realize what I lose by cutting loose from Jane Eyre and Mr. Rochester – only too well. Names? Dates? But I believe firmly too that there was more than one Antoinette... How then can I of all people say she was wrong? Or that her Bertha is impossible. Which she is. Or to get cheap publicity from her (often) splendid book?” [14, с. 271]. Для Д.М. Томаса звинувачення в паразитуванні на популярному матеріалі стали приводом для роздумів про природу інтертекстуальності та феномен «літературного черевовіщування», до якого вдається героїня його роману «Charlotte» – автор сфальшованого рукопису-продовження «Джен Ейр» [4, с. 159–160]. Не становить виключення і Дж. Ффорде: «I was stalled on the writing for about three years as I couldn't see how I could commit literary heresy and put words into Jane's mouth», – зізнається він у коментарях до «The Eyre Affair», що публікуються на офіційному сайті франшизи [15]. Цікаво, що в усіх трьох випадках проблема із «запозиченням» головної героїні Ш. Бронте вирішується майже однаково: шляхом витіснення Джен на текстуальну периферію чи то в якості епізодичного персонажу («Wide Sargasso Sea», «Charlotte»), чи то внаслідок буквального викрадення з роману, через що розвиток сюжету зупиняється і решта персонажів отримує відносну свободу дій («The Eyre Affair»). Варто відзначити, що, на відміну від попередників, Дж. Ффорде не апелює до фізичного автора «Джен Ейр»: у повній відповідності до бартівської концепції «смерті автора», для нього існує тільки текст, що видозмінюється з кожним новим прочитанням.

Прибирання протагоністки за лаштунки – не єдиний прийом, до якого вдається Дж. Ффорде, метафорично переосмислюючи стосунки інтерпретатора із культовим претекстом. Використання другого типу художньої умовності за рахунок перенесення дії в альтернативний «можливий світ» та її розгортання паралельно сюжетній лінії претексту (те, що М. Бернінгер і К. Томас пропонують, за аналогією із сиквелом, приквелом і мідквелом, називати «паралелквелом» [2], а В. Функ – «паратопією» [12]) у випадку «The Eyre Affair» знімають зазвичай проблемне для авторів деривативних текстів питання залежності від першоджерела.

Епістолярний доробок Д. Піс свідчить про напружені роздуми щодо свідомої вторинності її майбутнього роману. Так, в одному з листів автор розмірковує про “hook[ing] on my Mrs Rochester to Charlotte Brontë’s” [14, с. 149]; в іншому – висловлює намір “to unhitch the whole thing from Charlotte Brontë’s novel”, від якого, однак, згодом відступається, оскільки “[it] is that particular mad Creole I want to write about, not any of the other mad Creoles” [14, с. 153]. Наполегливі пошуки компромісу призводять, врешті-решт, до декларації того, що В. Мюллер називає інтерфігуральністю і розуміє як «borrowing of characters and their inevitable transformation in the process» [25, с. 318]: «I think there are several Antoinettes and Mr. Rochesters. Indeed I’m sure. Mine is not Miss Brontë’s, though much suggested by Jane Eyre» [14, с. 263].

Так само, як і решта прийомів і засобів легітимізації стосунків із претекстом, інтерфігуральність переосмислюється Дж. Ффорде в пародійному ключі й часом редуціюється до абсурду. У художньому просторі його роману запозичені в Ш. Бронте персонажі постають поза історичним та культурним контекстом і в буквальному сенсі живуть подвійним життям: щойно сюжет зупиняється, Рочестер, наприклад, організує екскурсії Торнфільд-холлом для «літературних туристів» (“Country houses are not cheap to run, Miss Next, even in this century” [7, с. 331]). Така поведінка відверто дисонує з ампула байронічного героя, закріпленим за Рочестером у вихідному тексті, і перетворює художній світ «Джен Ейр» в очах героїні Дж. Ффорде з онтологічного конструкту на подобу театральної вистави, де єдиним осередком справжнього залишається вона сама.

Цікаво, що в останній частині роману «Wide Sargasso Sea» головна героїня Д. Піс, Берта/Антуанетта, висловлює схожі відчуття, потрапляючи зі свого горища в обжитий простір дому Рочестера («their world»): цей дім здається їй несправжнім, «a cardboard house», «not England» [26, с. 148]. Зауважимо, що саме у фіналі «Wide Sargasso Sea», де художній світи оригіналу й деривату, зрештою, перетинаються, вторинність тексту Д. Піс є найбільш очевидною: необхідність підпорядкування нарративу герменевтичним, аксіологічним, онтологічним надкодуванням претексту призводить до того, що, як зауважує С. Морель, “Jean Rhys’s writing almost becomes plagiaristic” [9, с. 74]. Отже, метафора «cardboard house», вжита Антуанеттою чотири рази протягом одного абзацу, хоча й інтерпретується багатьма критиками «as referring to the textual world of Charlotte Brontë’s Jane Eyre, which is supposed to be characterised by it as insubstantial fiction» [9, с. 74], спрямована, на нашу думку, не стільки на деконструкцію фік-

тивної, у ріффатерівському сенсі, правдоподоби роману Ш. Бронте, скільки на спростування ідеологізованої вікторіанської візії світу як такої.

Натомість у постмодерністській парадигмі роману Дж. Ффорде зусилля автора спрямовані саме на послідовну деконструкцію бінарних опозицій «справжнє – вигадане» та «первинне – вторинне» одразу на трьох рівнях нарративу. Спочатку вторгнення Четвер Танетой у художній світ роману Ш. Бронте руйнує «фіктивну правдоподібність» оригіналу; але й персонажі «Джен Ейр» так само здатні проникати до світу Четвер Танетой і втручатися в перебіг подій її життя, не лише перетворюючи останнє на текстуальний конструкт, але й спрямовуючи його в русло жанрового канону претексту.

Натяки на тотожність Джен та Четвер щедро розкидані в тексті. З дитинства Четвер обирає Джен взірцем для наслідування [7, с. 22]; обидві героїні – сироти із невиразною зовнішністю, обидві сильні, помірковані й незалежні; обидві закохуються в романтичних героїв і змушені обирати між ними й більш приземленими, хоча й щирими і відданими справі, кандидатурами; в обох кохання опиняється під загрозою через прикриті таємниці в минулому обранців. Урешті-решт історії обох завершуються щасливим шлюбом, на який і припадають кульмінаційні моменти взаємопроникнення «літературного» й «реального» світів.

У світі Джен, себто в тій версії роману Ш. Бронте, який існує в дистопійному «можливому світі» «The Eyre Affair» і видозмінюється під впливом його індексальних знаків, «канонічний» фінал сповнений розчарування: не в змозі змиритися із нещирістю Рочестера, Джен вирушає в Індію із Сент-Джоном Ріверсом. Хоча й освячений недоторканістю оригінального рукопису, такий поворот сюжету піддається критиці з боку читачів: «It was generally agreed that if Jane had returned to Thornfield Hall and married Rochester, the book might have been a lot better than it was» [7, с. 38]. Тож при нагоді героїня Дж. Ффорде Четвер Танетой, не вагаючись, змінює претекст, заповнюючи одну з його найвідоміших змістових лакун: «I met Rochester in the dining room and told him the news; how I had found Jane at the Rivers’ house, gone to her window and barked: “Jane, Jane, Jane!” in a hoarse whisper the way Rochester did. It wasn’t a good impression but it did the trick. I saw Jane start to fluster and pack immediately» [7, с. 371].

Останній вчинок Четвер принципово відрізняється від її попередніх втручань у бронтівський текстопростір, що здебільшого обмежувалися «косметичними» виправленнями. Урухомлюючи причинно-наслідковий ланцюжок, розгортання якого необоротно змінить фінал роману, вона перебирає на себе функцію автора, себто опановує нарратив так само, як це робить бронтівська Джен; і так само, як у випадку з героїнею Ш. Бронте, ствердження авторської ідентичності сигналізує про зміни в житті самої Четвер. У світі, що позиціонується як реальний відносно вигаданого художнього світу «Джен Ейр», її власна історія кохання завершується щасливим шлюбом завдяки втручання Рочестера: той через найманого юриста зупиняє весільну церемонію обранця Четвер, Ландена Парк-Лейна, звинувативши суперницю Четвер у бігамії. Цей епізод, встановити коріння якого

не становить труднощів навіть не дуже обізаному читачеві, остаточно позбавляє головну героїню «The Eyre Affair» і світ, у якому вона живе, «фіктивної правдоподоби» і затверджує їх у статусах, відповідно, інваріанту архетипового образу бронтівської бунтівниці та розгорнутої концептуальної метафори світу як тексту.

Нарешті, оскільки із зміною фіналу альтернативна версія роману наближається до знайомої емпіричному читачеві, взаємопроникнення світів, хоча й з іронічним присмаком, відбувається вже на екстратекстуальному рівні, знецінюючи в цілковито постмодерністському дусі категорії оригінального й похідного, первинного і вторинного текстів.

Цікаво, що у світі емпіричного читача фінал на кшталт описаного в «оригінальній» версії «Джен Ейр» з роману Дж. Ффорде також побутував, хоча й у статусі альтернативного: духовною злукою Джен і Сент-Джона завершувалися пуританські адаптації роману в місіонерських колах, про що згадується, зокрема, у романі Дж. Уінтерсон «Oranges are Not the Only Fruit» [8, с. 223–224]. До того ж із позицій феміністської критики саме цей варіант фіналу можна було б вважати по-справжньому щасливим: на думку таких авторитетних дослідників, як У. Гілберт і О. Губар, відлюдне життя Джен та Рочестера у Ферндіні більш схоже на ув'язнення; Моглен називає її шлюб «нещасливим компромісом»; Шоултер розглядає фінал як *utopia manqué*, поступку жанровим конвенціям та читацьким сподіванням [9, с. 150–154]. У такому світлі творче рішення Дж. Ффорде, який завершує весіллям сюжетні лінії обох героїнь, інтерпретується деякими критиками як перехід на позиції постфемінізму [9, с. 162]. Однак, на нашу думку, справжня причина полягає в суто конвенційному розумінні «щасливого фіналу», оскільки, як зазначалося вище, поствікторіанський роман актуалізує саме метатекстуальний статус вікторіанського претексту, останній закономірно спрощується – його персонажі, ідеологеми, меседжі редуціюються до культурних знаків або навіть кліше.

Висновки. За результатами проведеного дослідження, художній світ роману Дж. Ффорде «The Eyre Affair» постає як розгорнута метафора радикального культурного зсуву в парадигмі взаємодії авторсько-читацьких текстуальних стратегій, що пропагує активний модус читання і легітимізує читача в якості співавтора. На матеріалі роману Ш. Бронте «Джен Ейр», використаного автором у якості претексту через високий потенціал «відкритості», метафоричного переосмислення набувають, зокрема, категорії металепису й інтерфігуральності, постмодерністські концепції світу як тексту, «відкритого тексту», «смерті автора» тощо. Подібно до того, як «19th century authorship is regarded as a site of projection of hopes and anxieties of Victorian society» [27], у романі «The Eyre Affair» Ффорде відтворює, хоча й у гіперболізованому вигляді, наявні тенденції розвитку літературного процесу, пародіюючи постмодерністський роман із його мультикультуралізмом, позаісторизмом, інтертекстуальністю й «відкритістю» як на рівні змісту, так і на рівні форми.

Література:

- Hutcheon L.A. Theory of Adaptation / L.A. Hutcheon. – London : Routledge, 2006. – 304 p.
- Macfarlane R. Original Copy: Plagiarism and Originality in Nineteenth-Century Literature / R. Macfarlane. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 256 p.
- Gutleben C. Nostalgic Postmodernism: The Victorian Tradition and the Contemporary British Novel / C. Gutleben. – Amsterdam ; N. Y : Rodopi, 2001. – 248 p.
- Kirchknopf A. Rewriting the Victorians: Modes of Literary Engagement with the 19th Century / A. Kirchknopf. – Jefferson : McFarland&Co, 2013. – 236 p.
- Letissier G. Dickens and Post-Victorian Fiction / G. Letissier // Refracting the Canon in Contemporary British Literature and Film. – Amsterdam : Rodopi, 2004. – P. 111–128.
- Cucich J. Victorian Afterlife: Postmodern Culture Rewrites the Nineteenth Century / J. Cucich, D. Sadoff. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2000. – 304 p.
- Fforde J. The Eyre Affair / J. Fforde. – N. Y : Viking, 2001. – 400 p.
- Stoneman P. Bronte Transformations: The Cultural Dissemination of Jane Eyre and Wuthering Heights / P. Stoneman. – London : Harvester Wheatsheaf, 1996. – 400 p.
- A Breath of Fresh Eyre: Intertextual and Intermedial Reworkings of Jane Eyre. – Amsterdam : Rodopi, 2007. – 418 p.
- Kakutani M. In a Fictional World, Murder Becomes a Literary Crime / M. Kakutani // The New York Times. – 2002. – February 12. – P. 16.
- Lohndorf M. Matrix, Redigiert / M. Lohndorf // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – Juni 7. – S. 13.
- Funk W. What's Next? Jasper Fforde's Attempts on Jane Eyre / W. Funk // LISA. – 2004. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lisa.revues.org/3530>.
- Murray Ch. A Silly Book for Smart People / Ch. Shaar Murray // The Independent. – 2001. – August, 8. – P. 17.
- Wyndham F. The Letters of Jean Rhys / F. Wyndham, D. Melley. – NY: Viking, 1984. – 315 p.
- Fforde J. Beginnings / J. Fforde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jasperfforde.com/beginnings.html>.
- Magowan J. Running Riot in the Classics: Jasper Fforde Explains Why Getting Lost in His Novels is Exactly the Point / J. Magowan // Ottawa Citizen. – 2003. – November 2. – P. 11.
- Buzard J. Disorienting Fiction: The Autoethnographic Work of Nineteenth-Century British Novels / J. Buzard. – Princeton : Princeton University Press, 2005. – 336 p.
- Oates J.C. Romance and Anti-Romance: From Bronte's Jane Eyre to Rhys's Wide Sargasso Sea / J.C. Oates // Charlotte Bronte's Jane Eyre: A Casebook. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – P. 195–208.
- Bloom H. Modern Critical Interpretations: Charlotte Bronte's Jane Eyre / H. Bloom. – N. Y : Clelsea House Publishers, 2007. – 235 p.
- Garrett S. Dear Reader: The Conscripted Audience in the Nineteenth-Century British Fiction / S. Garrett. – Baltimore&London: John Hopking University Press, 1996. – 472 p.
- Cunningham V. In the Reading Gaol: Postmodernity, Texts and History / V. Cunningham. – Oxford : Blackwell, 1994. – 424 p.
- Malina D. Breaking the Frame: Metalepsis and the Construction of the Subject / D. Malina. – Columbus : Ohio State University Press, 2002. – 184 p.
- Набоков В. Лекции по зарубежной литературе / В. Набоков. – М. : Издательство «Независимая Газета», 1998. – 512 с.
- McHale B. Postmodernist Fiction / B. McHale. – London ; N. Y : Poutledge, 1999. – 288 p.
- Muller W.G. Derivative Literature: Notes on the Terminology of Intertextual Relationship and a British-American Case Study / W.G. Muller // Transatlantic Encounters: Studies in European-American Relations. – Trier : Hebel und Ortsein, 1995. – P. 312–321.
- Rhys J. Wide Sargasso Sea / J. Rhys. – London : Penguin, 1968. – 270 p.
- Deane B. The Making of the Victorian Novelist: Anxieties of Authorship in the Mass Market / B. Deane. – N. Y : Routledge, 2003. – 188 p.

Тупахина Е. В. Формы и способы актуализации викторианского претекста в поствикторианском романе Дж. Ффорде «The Eyre Affair»

Аннотация. С опорой на концепции «открытого произведения» У. Эко и «деривативной литературы» В. Мюллера в статье исследовано своеобразие актуализации метатекстовой природы и адаптивного потенциала викторианского претекста (романа Ш. Бронте «Джен Эйр») через метафорическое переосмысление категории открытости, концепта мира как текста, механизмов металеписа и интерфигуральности в постмодернистском интерьере библиотриллера Дж. Ффорде «The Eyre Affair».

Ключевые слова: «открытое произведение», метатекст, металеписис, интерфигуральность, концептуальная метафора, деривативная литература, претекст.

Tupakhina O. Forms and methods of actualization of Victorian pretext in post-Victorian novel “The Eyre Affair” by Jasper Fforde

Summary. Based on U. Eco's concept of “opera aperta” and W. Muller's theory of derivative literature, the article investigates the specificity of Victorian pretext's (Ch. Bronte's “Jane Eyre”) metatextual actualization and adaptation to postmodern paradigm of J. Fforde's “The Eyre Affair” via metaphoric reinterpretation of such categories as textual openness, textual world, metalepsis and interfigurality.

Key words: “opera aperta”, metatext, metalepsis, interfigurality, conceptual metaphor, derivative literature, pretext.